

Аліна Левченко*

Kyiv, Ukraine

Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні

Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні

Анотація: Статтю присвячено дослідженню питання впливу правового режиму воєнного стану на забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Правовий режим воєнного стану та обмеження у зв'язку з цим прав і свобод людини не є звичною ситуацією для будь-якої країни світу. Проте нині у зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану через збройну агресію Росії проти України ця тема є досить актуальною. Досліджено питання сутності обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану, правові підстави, моделі, умови та принципи обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, зокрема права на таємницю кореспонденції. Розглянуто зарубіжний досвід введення в країні воєнного стану та обмеження за таких умов права на таємницю кореспонденції та інших прав і свобод людини. Проаналізовано механізм запровадження воєнного стану в Україні або на окремих її територіях, виявлено його недоліки, які можуть суттєво впливати на права і свободи людини в умовах воєнного стану. Здійснено порівняльну характеристи-

ку українського та закордонного механізму введення воєнного стану та обмеження прав людини за умов воєнного стану. З метою уникнення необґрунтованого чи незаконного обмеження права людини на таємницю кореспонденції в умовах воєнного часу надано аргументовані рекомендації щодо усунення недоліків механізму запровадження воєнного стану в Україні.

Ключові слова: воєнний стан; право на таємницю кореспонденції; правовий режим; конституція; обмеження.

The Influence of the Legal Regime of Martial Law on Ensuring the Right to the Secret of Correspondence in Ukraine

Abstract: The article is devoted to the study of the influence of the legal regime of martial law on ensuring the constitutional right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence. Martial law and restrictions on human rights and freedoms are not common in any country in the world. However, today, in connection with the imposition of martial law in Ukraine due to Russia's armed aggression against Ukraine, this topic is quite relevant. The author investigates the essence of re-

* Аліна Левченко [Alina Levchenko] – аспірантка кафедри конституційного та кримінального права, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» [Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman]; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0221-3937>; e-mail: AVLevchenko@i.ua.

restrictions on human rights and freedoms in martial law, legal grounds, models, conditions and principles of restrictions on human rights and freedoms in martial law, in particular the right to secrecy of correspondence. The foreign experience of martial law in the country and restrictions on the right to secrecy of correspondence and other human rights and freedoms under such conditions are considered. The mechanism of martial law in Ukraine or in some of its territories is analyzed, its shortcomings are identified, which can significantly affect human rights and freedoms

in martial law. A comparative description of the Ukrainian and foreign mechanisms of martial law and restrictions on human rights under martial law has been made. In order to avoid unjustified or illegal restriction of the human right to secrecy of correspondence in wartime, substantiated recommendations are provided to eliminate the shortcomings of the mechanism of martial law in Ukraine.

Keywords: martial law; the right to secrecy of correspondence; legal regime; constitution; limitation.

1. Вступ

Ранок 24 лютого 2022 р. почався в Україні з обстрілів та бомбардування російськими збройними силами українських міст і сіл. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України було ухвалено рішення про введення в Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року воєнного стану, що був запроваджений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Ця дата стала початком відліку зовсім іншого життя українців: на зміну мирному, спокійному життю прийшла війна. Цинічні і жорстокі дії російського керівництва і збройних сил знищують українські міста, і це не лише об'єкти військової інфраструктури, як зазначає російська сторона. Це житлові будинки, дитсадки, лікарні, пологові будинки, будинки для людей похилого віку, школи. Бракує слів, щоб описати окремі дії російських окупантів, такі як скидання бомби на драмтеатр у Маріуполі, перед яким на асфальті великими білими літерами був напис «Діти», позаяк там ховались від обстрілів сотні мирних мешканців, або як обстріл пологового будинку в Маріуполі, внаслідок чого вагітна жінка, яку тоді було поранено, через кілька днів померла від ран разом з новонародженою дитиною, або як розстріл з важкої артилерії, найімовірніше з «Градів», черги людей за хлібом у Чернігові, у результаті чого загинуло 10 людей. Кількість цих кривавих злочинів росій-

ських загарбників на українських землях проти українського народу годі перелічити.

Безперечно, це змінило звичне життя українців, нам довелося вчитися жити в нових страшних реаліях. Крім того, змінився правовий статус кожної людини і громадянина в Україні. Адже у зв'язку із введенням воєнного стану тимчасово, на період його дії було передбачено можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Водночас, відповідно до норм міжнародного права було забезпечено інформування Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану та про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, а також про межу цих відхилень і причини ухвалення такого рішення.

Одне з прав людини, яке може зазнавати правовірних обмежень в умовах воєнного стану, одне з основоположних і невід'ємних прав людини, гарантоване Конституцією України, – це право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Звісно, правовий режим воєнного стану не є явищем звичним ні для України, ні для інших держав світу. А тому питання обмеження будь-яких прав і свобод людини і громадянина, у тому числі права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, в умовах воєнного стану є надзвичайно актуаль-

ним з метою недопущення його незаконного порушення чи надмірного обмеження за таких умов.

2. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану

Розпочата Росією збройна агресія проти України, окрім завданих нею руйнувань та вбивств українського населення, порушує територіальну цілісність нашої держави, загрожує її незалежності та завдає істотної шкоди національним інтересам. Очевидно, що в такій ситуації перед Україною постає найбільша за всю історію її незалежності – загроза самого існування Української держави, що, своєю чергою, породжує основні завдання із захисту держави від агресора.

При цьому специфіка російської збройної агресії проти України полягає не стільки в загальних методах та цілях війни, скільки у беззастережному порушенні Росією системи базових міжнародно-правових угод, усіх звичаїв ведення війни. Ще однією особливістю цієї війни є фактичне її ведення без оголошення, з використанням правил конспірації та маскуванню своїх дій зі сторони Росії (Топольницький В. В., Тична Б. М., 2019, с. 91). Цю повномасштабну війну російське керівництво називає лише «спеціальною військовою операцією», однак фактично це війна – жорстока, цинічна, позбавлена здорового глузду.

Тому нині народ України живе в нових умовах – в умовах воєнного стану. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень.

Правовою підставою введення воєнного стану в Україні є, передовсім, Конституція України, статтею 92 якої передбачено, що виключно закони України визначають, серед іншого, правовий режим воєнного і надзвичайного стану. На реалізацію зазначеного положення Конституції ухвалено Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає зміст цього правового режиму, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Варто відзначити, що в умовах введення воєнного стану особливого значення набуває завдання забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Безумовно, в умовах воєнного стану, коли нормальне функціонування держави і суспільства стає неможливим, окремі права і свободи людини і громадянина зазнають певних обмежень. При цьому, застосовуючи обмеження прав і свобод людини, кожна країна керується нормами статті 29 Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Вважається, що обмеження прав людини – це звуження обсягу її прав, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав і свобод. Загалом, це певні заборони, що покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права (Фігель Ю.О., 2015, с. 223). При цьому обмеження прав і свобод людини застосовуються тільки за чітко визначених умов. Встановлено, що такі обмеження мають бути: 1) встановлені законом або здійснюватись згідно із законом; 2) бути необхідними в демократичному суспільстві; 3) задля захисту конкретних інтересів (водночас правомірна мета обмеження може відрізнитися залежно від конкретного права).

Стосовно першого критерію – відповідності закону – Європейський суд з прав людини напружував низку вимог, що розкривають його зміст: закон має бути достатньо доступним, особі має бути відомо про правові норми, що застосовуються в кожному конкретному випадку; норма закону має бути сформульована достатньо чітко, щоб дати особі змогу передбачити наслідки відповідних дій. Щодо другого критерію – необхідності у демократичному суспільстві – Європейський суд з прав людини визнає за державами певну свободу для роздумів щодо питання, що є необхідним в тому чи тому демократичному суспільстві, однак вимагає від держав дотримання пропорційності між обмеженням прав і свобод людини і громадянина та досягнутою законною метою захисту інтересів суспільства. Щодо третього критерію – правомірності мети обмеження – то кожна стаття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) містить перелік цілей для обмеження кожного конкретного права (Сенаторова О. В., 2018, с. 121–122).

Окремо слід зазначити, що Європейський суд з прав людини передбачає не лише можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина, але й право держави відступити на певний час від своїх зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки. Стаття 15 Конвенції, регламентуючи цю процедуру, обмежила ситуації правомірного відступу від зобов'язань такими умовами: 1) відступ може мати місце тільки під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; 2) заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не виходять за межі, яких вимагає гострота становища; 3) заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом (Сенаторова О. В., 2018, с. 123).

При цьому будь-яка Висока Договірна Сторона відповідно до Конвенції, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття.

Водночас законодавство більшості країн світу містить вказівку на спеціальну правову конструкцію, яка б надавала додаткові права публічній адміністрації у випадках, коли держава стикається з непередбачуваними ситуаціями, які унеможли-

влюють нормальне функціонування суспільства, подолання яких вимагає мобілізації всіх наявних ресурсів – так звані надзвичайні режими чи режими воєнного стану (Славко А. С., 2016, с. 68).

Вперше до масштабних обмежень у зв'язку з непередбачуваними обставинами вдалися у Сполучених Штатах Америки. Так, американська Конституція містила норму про те, що права населення, закріплені в Habeas Corpus Act, не можуть бути обмеженими чи порушеними з боку держави, за винятком випадків, коли цього вимагає громадська безпека через вторгнення або повстання. 2006 року у зв'язку із зростанням терористичної загрози було розширено перелік підстав для введення воєнного стану. Окрім повстання чи збройної агресії, підставами для введення воєнного стану стали потреба ліквідації наслідків стихійного лиха, протидія терористичній атаці, епідемії. Під час воєнного стану низка прав мирного населення Сполучених Штатів Америки може бути обмежена. Зокрема, обмеженням можуть підлягати право на недоторканність житла, право власності на транспортні засоби, свобода пересування та вибору місця проживання, свобода об'єднань та асоціацій, свобода преси (Славко А. С., 2016, с. 69–70).

Конституція Турецької Республіки, наприклад, ухвалена 1982 року, має у своїй структурі окремий розділ «Обмеження основних прав і свобод», згідно з положеннями якого основні права і свободи можуть бути обмежені законом відповідно до букви і духу Конституції з метою захисту неподільної територіальної і національної цілісності держави, національного суверенітету Туреччини, національної безпеки, суспільного порядку, загального миру, суспільного інтересу, загальної моральності й охорони здоров'я, а також із чітко визначених причин, вказаних у відповідних статтях Конституції (Андрієвська О. В., 2018, с. 159).

Конституція Республіки Македонії 1991 року також містить спеціальну статтю щодо встановлення конституційно-правових обмежень прав і свобод людини і громадянина, якою визначено, що свободи і права людини і громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією, зокрема на час воєнного чи надзвичайного стану відповідно до положень Конституції України (Андрієвська О. В., 2018, с. 160).

Конституція України теж містить положення щодо обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного або воєнного стану. У зазначених умовах можуть встановлюватись окремі обмеження прав і свобод із зазначенням терміну дії цих обмежень. До того ж наведено перелік прав, які не може бути обмежено навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Серед таких прав виділяють право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на судовий захист, право на професійну правничу допомогу.

Констатовано, що відповідні норми вітчизняної Конституції відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою встановлено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людини повинна зазнавати тільки тих обмежень, які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (Фігель Ю. О., 2015, с. 223).

3. Обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах воєнного стану в Україні та світі

У зарубіжних країнах обмеження прав під час надзвичайного чи воєнного стану зазвичай означають тимчасову відмову від гарантій окремих прав і свобод людини і громадянина. При цьому такі обмеження не мають довільного характеру. Сучасні конституції більшості держав виходять з концепції правової держави, однією з ознак якої є визнання природного характеру прав і свобод людини (Хила І. Ю., 2019, с. 41).

З аналізу основних законів зарубіжних держав простежуємо три моделі конституційного регулювання прав і свобод людини в умовах надзвичайного чи воєнного стану: 1) модель, за якої конституційним законодавством встановлено перелік прав і свобод, які можна обмежити в умовах особливих правових режимів; 2) модель, за якої в конституції перелічено ті права і свободи, які за жодних обставин обмежити не можна; 3) модель,

за якої Конституція лише зазначає про можливість обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного або воєнного стану, але не наводить переліку таких прав, а відсилає до спеціального закону (Хила І. Ю., 2019, с. 41–43).

Безумовно, незалежно від обраної моделі регулювання обмежень прав і свобод людини, більшість держав під час надзвичайного або воєнного стану обмежує право на таємницю кореспонденції.

Так, відповідно до статті 55 іспанської Конституції в умовах надзвичайного стану або війни (облоги) може бути припинено тільки окремі права, серед яких право на таємницю листування, у тому числі поштових і телеграфних повідомлень, а також телефонних переговорів (за нормальних умов обмеження цього права можливе лише на підставі обґрунтованого судового рішення) (Хила І. Ю., 2019, с. 41).

Серед прав і свобод людини, які підлягають обмеженню в умовах дії воєнного стану згідно з Конституцією Федеративної Республіки Німеччини, також називають таємницю листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції. Проте німецька Конституція містить кілька положень, які забезпечують громадян від свавілля держави в разі введення воєнного стану і забезпечують дотримання і захист прав і свобод людини й громадянина. Дійсно, німецькі правники вказують на право кожного громадянина звернутися до Конституційного Суду в разі, якщо він вважає свої права порушеними чи обмеженими без належних на те підстав (Славко А. С., 2016, с. 70).

Конституція Молдови не встановлює переліку прав, які можна чи не можна обмежувати у зв'язку із запровадженням у країні надзвичайного чи воєнного стану, а відсилає до спеціального закону. У свою чергу, положення Закону Молдови «Про режим надзвичайного, воєнного чи стану облоги» передбачають потенційне обмеження державою прав і свобод людини в умовах дії надзвичайного, воєнного чи стану облоги, у тому числі права на таємницю кореспонденції, шляхом введення спеціальних правил користування засобами зв'язку.

Загалом же аналіз законодавчого регулювання прав і свобод людини, у тому числі її права на таємницю кореспонденції, у зв'язку із введенням надзвичайного або воєнного стану в різних краї-

нах дає змогу виділити та узагальнити принципи правомірності таких обмежень, зокрема:

- обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану викликано тим, що реалізація таких прав може призвести до збільшення соціальної напруженості та створити перешкоди для органів державної влади, уповноважених підтримувати і відновлювати конституційний правопорядок;
- громадяни обов'язково мають бути проінформованими про те, що на території, де вони проживають чи перебувають, введено надзвичайний стан та які права і свободи у зв'язку з цим буде обмежено;
- обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану має мати тимчасовий характер;
- навіть в умовах введення надзвичайного стану окремі права людини не можна обмежувати: право на свободу від катувань, від жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право не бути в рабстві чи підневільному стані; право на визнання правосуб'єктності;
- обмеження прав і свобод людини не повинні супроводжуватись дискримінацією на основі раси, кольору шкіри, мови, статі, віросповідання;
- обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану має здійснюватися під парламентським контролем, тобто введення надзвичайного стану та продовження терміну його дії обов'язково має бути схвалено парламентом;
- введення надзвичайного стану не припиняє діяльності судових органів, а тому громадяни зберігають своє право на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод, а також оскарження незаконних обмежень цих прав (Хила І. Ю., 2019, с. 43).

Статтею 3 Конституції України передбачено, що права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення цих прав і свобод є головним обов'язком держави. До того ж, згідно зі статтею 22 Основного Закону перелік прав і свобод людини, які закріплені в Конституції, не є вичерпним, вони гарантуються і не можуть бути

скасовані. А під час ухвалення нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу чинних прав і свобод.

Однак відповідно до статті 64 вітчизняної Конституції окремі обмеження прав і свобод із зазначенням терміну дії цих обмежень можуть встановлюватися в умовах воєнного або надзвичайного стану. Положення національної Конституції демонструють таку модель регулювання обмежень в умовах воєнного і надзвичайного стану, яка передбачає визначення в Конституції держави тих прав і свобод, які не можна обмежувати навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Серед перелічених прав і свобод, які відповідно до вказаної статті Основного Закону не може бути обмежено навіть за умов воєнного або надзвичайного стану, немає права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, гарантоване статтею 31 Конституції України. Відповідно це право може бути обмежено в результаті запровадження воєнного або надзвичайного стану.

Натомість Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що в Указі Президента про введення воєнного стану зазначено вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку із запровадженням воєнного стану із зазначенням терміну дії цих обмежень. При цьому передбачено, що правовий статус та обмеження прав і свобод людини й громадянина в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону.

Дійсно, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, який затверджено Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини й громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Тому цим Указом прямо передбачено можливість обмеження права людини, гарантованого статтею 31 української Конституції, – права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

4. Проблемні питання забезпечення правомірного обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану в Україні

Відповідно до Конституції України лише воєнний і надзвичайний стан є єдиною легальною можливістю суттєвого обмеження прав і свобод людини і громадянина (Марусяк О. В., с. 55). А тому механізм введення таких особливих правових режимів за наявності процедурних вад може становити потенційну загрозу правам і свободам людини й громадянина, у тому числі права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Отож задля уникнення в перспективі неправомірного чи надмірного обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, зокрема права на таємницю кореспонденції, доцільно дослідити процедурні аспекти запровадження правового режиму воєнного стану в Україні, у тому числі порівняно з механізмами запровадження цього правового режиму в інших країнах.

Для прикладу, Конституцією Греції передбачено, що в разі війни, мобілізації з причини зовнішньої небезпеки чи прямої загрози національній безпеці, а також у разі виявлення збройних дій, які спрямовані на повалення демократичного ладу, Парламент своїм рішенням, яке ухвалюють за пропозицією Уряду, вводить на всій території країни або на її частині закон про стан облоги. Президент Республіки публікує рішення Парламенту (Конституція Греції).

Відповідно до Конституції Королівства Іспанії стан облоги оголошують абсолютною більшістю голосів депутатів Конгресу виключно за пропозицією Уряду. Конгрес визначає територіальні межі, на які розповсюджується стан облоги, тривалість і умови його запровадження (Конституція Іспанії).

Між тим, українським законодавством передбачено дещо інший механізм запровадження воєнного стану. Так, згідно зі статтею 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» пропозиції щодо введення в Україні або на окремих її територіях воєнного стану подає на розгляд Президентіві України Рада національної безпеки і оборони України. У разі необхідності ухвалення рішення про введення воєнного ста-

ну Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або на окремих її територіях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та одночасно подає відповідний проект закону. Затверджений Верховною Радою України Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або на окремих її територіях підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або оприлюднюється в інший спосіб. Указ Президента України про введення воєнного стану, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюють разом із законом щодо затвердження такого указу, указ набирає чинності одночасно із законом.

При цьому такий механізм запровадження в Україні або на окремих її територіях воєнного стану не є досконалим з огляду на певні законодавчі колізії. Насамперед, варто відзначити, що частиною 2 статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що Президент України негайно звертається до Верховної Ради України щодо затвердження указу про введення воєнного стану. При цьому відповідно до частини 4 цієї ж статті, а також статті 83 Конституції України в разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний термін без скликання та розглядає питання щодо затвердження такого указу. Тому часовий проміжок затвердження указу про введення воєнного стану може тривати до двох днів, що в окремих випадках може бути зовсім неприйнятним з огляду на потенційні загрози національній безпеці і територіальній цілісності, позаяк такого роду рішення потребують оперативного ухвалення.

Водночас Законом України «Про введення воєнного стану» передбачено, що в указі Президента України про введення воєнного стану, окрім іншого, зазначають час введення і термін, на який його запроваджують. Відповідно, з часу введення, який відображено в указі, передбачено можливість обмеження прав і свобод людини й громадянина. Однак сам указ набирає чинності одночасно з набранням чинності закону про введення воєнного стану. Очевидно, що в разі, якщо закон буде затверджено протягом двох днів, поки Верховна

Рада України збереться на засідання, а відповідно до указу Президента України воєнний стан вже ніби буде діяти, матимуть місце незаконні обмеження прав і свобод людини, у тому числі конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Оскільки указ, яким передбачено ці обмеження, до певного часу ще не буде дійсним.

Недоцільною під час запровадження воєнного стану в Україні є і складна бюрократична процедура його введення, за якою передбачено складний процес та велику кількість документів – пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, указ Президента України та підготований ним проєкт закону про затвердження указу, прийнятий Верховною Радою України закон. Безумовно, це також впливає на швидкість введення в разі необхідності воєнного стану в країні. Однак це можна пояснити відсутністю як такої практики запровадження в Україні воєнних станів, коли можна було б зазначені недоліки виявити та виправити.

Не менш важливою проблемою на шляху до введення в Україні воєнного стану є неможливість народних депутатів коригувати зміст указу Президента України. Адже Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не регулюють таких техніко-юридичних та процедурних деталей, однак частини 1 і 2 статті 190 Регламенту Верховної Ради України передбачає, що Верховна Рада України може ухвалити повністю, частково з рекомендаціями та (або) застереженнями або відхилити проєкт закону про затвердження відповідного указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях. При цьому, якщо Верховна Рада України затвердила відповідним законом такий указ Президента України частково з рекомендаціями та (або) застереженнями, то чинними є положення відповідного указу, затвердженого Верховною Радою України (Марусяк О. В., с. 75).

Крім того, системне тлумачення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема статті 5 цього нормативного акту, показує нелогічну структуру цієї статті. Незрозуміло, чому положення, в якому говориться про оголошення указу Президента України про введення

воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затвердженого Верховною Радою України (частина третя), розміщене перед положеннями про порядок затвердження цього указу Верховною Радою України (частини четверта та п'ята) (Марусяк О. В., с. 81).

Зазначені прогалини й недоліки техніко-юридичних та процедурних аспектів запровадження режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях можуть суттєво гальмувати введення цього правового режиму, що може бути досить небезпечним у разі збройної агресії проти України. Зрештою, недосконалість цього механізму буде впливати на права і свободи людини і громадянина, у тому числі право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, обмеження якого передбачено законодавством на час дії режиму воєнного стану.

5. Висновки

Отже, в умовах введення воєнного стану певні права і свободи людини і громадянина можуть зазнавати обмежень. При цьому акти міжнародного характеру, зокрема Загальна декларація прав людини, застерігають, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки тих обмежень, які встановлено законом, виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Водночас, воєнний стан є практично єдиною легальною можливістю обмеження прав і свобод людини і громадянина, в тому числі і права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, у зв'язку з чим важливим є механізм запровадження такого правового режиму.

В Україні процедура введення воєнного стану певною мірою є недосконалою, що в деяких випадках може гальмувати введення воєнного стану в Україні або на окремих її територіях та негативно впливати на рішення і дії в момент загрози національній безпеці й територіальній цілісності. У свою чергу, окремі недоліки процедури запровадження воєнного стану будуть впливати на за-

безпечення прав і свобод людини й громадянина та призводити до надмірного або незаконного обмеження прав і свобод людини.

Отже, з метою удосконалення цього механізму варто, передусім, змінити кількість нормативно-правових актів, які треба ухвалити для введення воєнного стану. Адже фактично процедура запровадження воєнного стану в Україні передбачає одну процесуальну дію, але кілька документів. Доцільно запровадити таку процедуру введення воєнного стану, за якої Президент України ініціює запровадження воєнного стану шляхом внесення проекту закону, що його розглядає і ухвалює Верховна Рада України.

Зазначена рекомендація дасть змогу подолати ще один недолік наявного нині механізму – неможливість для народних депутатів коригувати зміст указу Президента України про введення воєнного стану.

До того ж, потребує перегляду термін зібрання народних депутатів на засідання в разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану. Враховуючи окремі ситуації, таке зволікання може посилити небезпеку. А тому, певно, дводенний термін варто скоротити, наприклад, до 24 годин.

Крім того, необхідно врегулювати положення статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема перенести частину 3 після частин 4 і 5, що надасть можливість описати порядок введення воєнного стану в логічній послідовності.

Зрештою, потребують узгодження норми статті 64 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Оскільки в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено, що в указі Президента України про введення воєнного стану подано вичерпний перелік прав, які можуть зазнавати обмежень, а норми статті 64 Основного Закону наводять перелік прав, які, навпаки, обмежувати не можна навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану, то, певно, варто врегулювати зазначені положення шляхом приведення норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у відповідність до норм статті 64 Конституції України.

Наведені рекомендації допоможуть спростити механізм введення воєнного стану в Україні або на окремих її територіях і, в той же час, захистити права і свободи людини й громадянина, зокрема конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, від незаконних або надмірних обмежень.

Література:

- Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. на здобуття наук. ступ. кандидата юрид. наук (доктора філософії): 081 Право / Київ. Інститут держави і права імені В. М. Корецького, 2018. 251 с.
- Конституція Греції. Retrieved from: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf> (дата звернення: 27.03.2022).
- Конституція Іспанії. Retrieved from: <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf> (дата звернення: 27.03.2022).
- Марусяк О. В. Проблеми імплементації особливих правових режимів в Україні на прикладі введення воєнного стану в 2018 році. Центр політико-правових реформ. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implimentatsiyi-osoblyvyh-pravovyh-rezhymiv.pdf> (дата звернення: 27.03.2022).
- Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник. Київ: Видавництво ФОРМ Голембовська О. О. 2018. 208 с.
- Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 41 (2). С. 74–78.
- Топольницький В. В., Тична Б. М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». Правова позиція. 2019. № 4 (25). С. 91–99.
- Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична». 2015. Вип. 2. С. 222–230.
- Хила І. Ю. Конституційні основи обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного стану: досвід зарубіжних країн. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Вип. 2. Том 1. С. 39–44.

References:

- Andriiivska, O.V. (2018). *Konstytutsiino-pravovi obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini* [Constitutional and legal restrictions on human and civil rights and freedoms in Ukraine]: dys. nazdobuttianauk. stup. kandydatayurd. nauk (doktorafilosofii): 081 Pravo / Kyiv. Instytut derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho, 251 p. [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Hretsi (1975). Retrieved from: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>(datazvernennya: 27.03.2022).
- Konstytutsiia Ispanii (1978). Retrieved from: <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf>(datazvernennya: 27.03.2022).
- Marusiak, O. V. Problemy implementatsii osoblyvykh pravovykh rezhymiv v Ukraini na prykladi vvedennia voiennoho stanu v 2018 rotsi [Problems of implementation of special legal regimes in Ukraine on the example of martial law in 2018]. *Tsentr polityko-pravovykh reform*. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implementatsiyi-osoblyvykh-pravovykh-rezhymiv.pdf> (data zvernennya: 27.03.2022).
- Senatorova, O. V. (2018). Prava liudyny i zbroini konflikty [Human rights and armed conflict]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnytstvo FOP Holembovska O. O. 208 p. [in Ukrainian].
- Slavko, A. S. (2016). Obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadyanyna za umov dii rezhymy voiennoho stanu: porivnyalno-pravovyy aspekt [Restrictions of human and civil rights and freedoms under the conditions of martial law: a comparative legal aspect]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, SeriyaPravo*, issue 41, volume 2, pp. 74–78. [in Ukrainian].
- Topolnitskyi, V. V., Tychna, B. M. (2019). Problemy pravovoho rehuliuвання poniat «voiennyistan», «stanviiny» ta «voiennyichas» [Problems of legal regulation of the concepts of “martial law”, “state of war” and “wartime”]. *Pravova pozytsiia*, № 4 (25), pp. 91–99. [in Ukrainian].
- Figel, Yu. O. (2015). Obmezhenia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu [Restrictions of human rights under martial law]. *Naukovyy visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii, Seriya – Urydychna*, issue 2, pp. 222–230. [in Ukrainian].
- Khyla, I. Yu. (2019). Konstytutsiini osnovy obmezhenia prav i svobod v umovakh nadzvychaynoho stanu: dosvid zarubizhnykh krain [Constitutional bases of restriction of the rights and freedoms in the conditions of a state of emergency: experience of foreign countries]. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, issue 2, volume 1, pp. 39–44. [in Ukrainian].